

Oost = West

Abdelkader Benali

Oost = West

Reizen door de Arabische wereld
en het Westen

Uitgeverij De Arbeiderspers
Amsterdam · Antwerpen

Copyright © 2011 Abdelkader Benali

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt, door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van bv Uitgeverij De Arbeiderspers, Herengracht 370-372, 1016 CH Amsterdam. *No part of this book may be reproduced in any form, by print, photoprint, microfilm or any other means, without written permission from bv Uitgeverij De Arbeiderspers, Herengracht 370-372, 1016 CH Amsterdam.*

Omslagontwerp: Bram van Baal
Omslagfoto: Kader van Lohuizen/NOOR

ISBN 978 90 295 7501 0 / NUR 320

www.arbeiderspers.nl
www.abdelkaderbenali.nl

Inhoud

Oosterse aantekeningen bij een westerse inleiding 7

Turkije

1 In Pamukbul [Istanbul, 2007] 17

Libanon

2 *In 2005 bezocht ik voor het eerst Beiroet...* [Beiroet, 2005] 33

3 *Als ik café Regusto binnenloop...* [Beiroet, 2006] 41

4 Musil in Beiroet [Beiroet, 2005] 49

5 *'Ik ben er klaar mee...'* [Beiroet, februari 2006] 58

6 Op de loopband in Beiroet [Beiroet, 2006] 61

7 Berichten uit een belegerde stad
[Beiroet, juli-augustus 2006] 66

Syrië en Jordanië

8 *Je leert een stad kennen aan de hand van haar koffie...* [2007] 157

9 *In de zomer van 2008 was ik in Damascus...* [2008] 159

10 Eén meter tweeënzeventig [Amman, 2004] 168

Israël en Palestina/Gaza

- 11 *Mijn eerste bezoek aan het Heilige Land...*
[Jeruzalem, februari 2005] 183
- 12 Dagboek Gaza [Gaza, januari 2009] 191
- 13 *Ahmed Abed Rabbo maakt een klikgeluidje...* [Gaza, 2009] 217
- 14 *Om zes uur 's ochtends loop ik naar de haven...* [Gaza, 2009] 225

Egypte, Marokko

- 15 Hun kont afvegen met een steen [Marokko, 2006] 235
- 16 Oum Kalsoum [Egypte, z.j.] 239

Nederland

- 17 Omar jr., de optimist, bezoekt zijn vader
[Nederland, 2008] 249
- 18 *Toen ik met mijn moeder eind jaren zeventig...*
[Nederland, 2010] 259

Verantwoording 263

Oosterse aantekeningen bij een westerse inleiding

Het is een mooie, warme, hemelsblauwe dag – het hemelsblauw dat er bij mij als kind voor zorgde dat er een optimistische siddering door me heen ging, het blauw waar hoop doorheen scheen, waar ik met al mijn kleine belangen, verwachtingen en dromen in opgenomen werd. Het blauw gaf me vleugels. De diepe, eindeloze kleur verwarde me ook, alsof ze niet hoorde bij de omgeving waarin ik stond – een tramhalte in Rotterdam-Noord – maar was weggedreven van wateren die ik als kind maar al te goed kende, de Middellandse Zee.

Als kind stond ik onder dat blauw op tram 5 te wachten terwijl een donkere, kleine oude man naast me stond te fluiten, een melodie die uit een ver land gekomen leek te zijn. Hij hield een stok vast en floot een wijsje waar maar geen eind aan leek te komen. De ogen van de man baanden zich een weg naar mij; hij hief zijn hand in een vriendschappelijk gebaar op en vroeg waar ik vandaan kwam.

‘Om de hoek,’ zei ik, en ik wees naar de straat waaruit ik gekomen was. Al mijn vriendjes woonden om de hoek. Om de hoek wonen was cool in die dagen.

‘Zeg eens,’ zei hij, ‘denk eens een stukje terug. Daarvoor, voordat je hier om de hoek kwam wonen, waar kom je dan vandaan?’

‘Waarom wilt u dat weten?’

‘Omdat je naar het blauw van de hemel kijkt alsof het een gespreid bedje is. Alsof het van jou is. Ik herken die blik.’ Hij was aardig, deze man.

‘Marokko,’ zei ik.

‘Het Oosten,’ murmelde hij, ‘het Oosten. Daar hebben we alles

aan te danken. Wetenschap. Raaskallende profeten. Vrouwen die sultans zoet houden. De gang van de sterren en de maan. Wiskunde. Kamelen. Pilaren. Tuinen overdekt met groen. Onze voorstelling van het paradijs. Dromen van venusheuvels. Het gezicht van een mediterende man. Cashewnoten. Drankliederen. Omar Khayyám. Op een dag zal Oost West zijn en West Oost. Of we willen of niet.'

Tram 5 kwam, de tram die ik door middel van een bijgelovig spelletje probeerde sneller te laten komen. Ik stapte dan op de tramrails om er als een koorddanser overheen te lopen. Als ik maar lang genoeg mijn evenwicht hield, zou de tram verschijnen.

De man stapte in en floot verder totdat een onvriendelijke vrouw hem verzocht niet te fluiten. De tram kwam in opstand tegen de vrouw. Zij moest haar mond houden, hoe durfde ze uit te varen tegen zo'n aardige oude man?

Bij de volgende halte stapte hij uit. Zijn vriendelijke vogelogen fladderden voorbij. Het Oosten. Het was al goed. Voorwaarts ging deze donkere man, zijn gefluit achterna.

Op school vond ik de weg naar de atlas. Wat viel er anders te doen dan na het rekenen een stukje van de wereld te ontdekken? Mijn vinger trok lijnen langs de grillige grenzen van de landen. Grenzen verbinden landen met elkaar en scheiden landen van elkaar. Ik kreeg er geen genoeg van. Welk land had de meeste grenzen? Welk land had de langste grens? En welk land de kortste? Europa, Noord-Amerika, Afrika. Zo veel grenzen. Ik sloeg het Midden-Oosten op, het Oosten waar die Surinaamse meneer het over had gehad. Daar lag het voor me, als een koekje van andermans deeg.

Met het openslaan van een atlas begint ook het gevoel te groeien dat je door het kijken naar een gebied ook toegang krijgt tot dat gebied. Dat het gebied met zijn magische namen van landen, kronkelige rivieren en geparfumeerde namen in jouw handen ligt. Zo moeten de eerste ontdekkingsreizigers zich gevoeld hebben: dit gebied gaan we tot het onze maken, dit maakt deel uit van onze atlas. We stoppen het in een boek en wanneer het in een boek staat kunnen we ermee doen wat we maar willen. Staat het eenmaal in een geschrift dan krijgt het een tweede leven, dan wordt het een theorie.

Het Oosten als theorie, zo zou ik jaren later lezen in het baanbrekende boek *Oriëntalisme* van Edward Said, dat gaat over hoe de westerse blik op het Oosten bepaald was door de drang tot dominantie.

Ik keek verder in de atlas. Waarom waren die grenzen in de atlas zo recht en strak getrokken, waarom zo weinig grillige grenzen? En ook veel grenzen met stippellijntjes, wat zoiets betekende als dat het nog niet zeker was dat het echt de grens was. Het moest nog een grens worden.

Later begreep ik dat die grenzen het gevolg waren van een lange, intense geschiedenis waarin de koloniale machten hadden geprobeerd invloed uit te oefenen op de gebieden van het Oosten. Bijna alle landen in Noord-Afrika en het Midden-Oosten hadden hun grenzen te danken aan die recente geschiedenis.

Sinds de ondergang van het Ottomaanse Rijk, dat een soort samenhang had weten te creëren in een bijna groteske lappendeken van minderheden en religieuze denominaties, ingebed in een myriade van grillige, uitgestrekte landschappen, van woestijn tot zee en alles daartussenin, was het gebied opengegaan voor alle mogelijke gedwongen huwelijken met buitenstaanders. Het Westen kwam het Oosten in met een verbazingwekkend gemak en lust. De macho die het meisje dat weggelopen is van haar ouders, wel even soldaat zal maken.

En ook de pogingen tot nationale autonomie waren geïnspireerd door het Westen en afgedwongen in een soms bittere strijd ermee. De Arabische landen waren onafhankelijk geworden. De westerse aanwezigheid had haar sporen nagelaten: bijvoorbeeld de veeltaligheid in de gebieden, het Frans dat gesproken wordt in Marokko en tot in de bergen van Libanon gehoord kan worden. Of de taxi's in Amman, allemaal Amerikaanse wagens, de fast-foodketens in Bliss Street, Beiroet, waar de grote AUB-universiteit gevestigd is. Hoeveel Arabische kunstenaars, intellectuelen, journalisten kwam ik niet tegen die voor westerse media werkten, die samenwerkten met westerse theaters, een uitstekend netwerk hadden in Europa of daar gestudeerd hadden. Die meer wisten over de beste boekhandels in Parijs dan over restaurants in Damascus. Oost = West.

De afgelopen twintig jaar is het Westen weer teruggekeerd in de Arabische wereld, deze keer in de vorm van neoliberale initiatieven. Het agressieve bouwkapitalisme dat in het Westen gemeengoed is, heeft ook Mekka en Dubai bereikt. Het einde van de geschiedenis ontdeed de ideologieën van hun gewicht, en de ideologie van het geld kwam als enige houdbare bovendrijven. Op dit moment geloven de Arabische regimes nog even, hoelang het zal duren mag Allah weten, dat agressieve, economische groei de manier is om een voorheen traditionele, conservatieve cultuur een plek te geven in de technologische interneteeuw.

Ik ben, zoals uit deze introductie blijkt, opgegroeid in het Westen. Kind van de verzorgingsstaat, opgegroeid in de zandbak, niet in de Sahara. Mijn eerste ervaringen met het woord had ik tijdens het kringgesprek dat elke ochtend plaatsvond op de kleuterschool, niet door het volkslied dat 's ochtends voor aanvang van de school in Marokko en andere Arabische landen wordt opgedreund. Ik ben gewend aan een stortvloed van meningen die elke avond langskwamen op televisie, een volksaard die de zaken met een korreltje zout neemt. Geen blad voor je mond nemen is hier een deugd. Zó in contrast met het Marokko dat ik bezocht, waar je diep respect had voor je ouders en angst voor de autoriteiten werd gecultiveerd. Angst was de smaak van alles, ook van het zoet. Op de Arabische zenders van de dictaturen klonk alleen het basso continuo van de opperste loyaliteit aan de leider.

In Nador, het Marokkaanse stadje aan de Middellandse Zeekust waar ik als kind in de zomer verbleef, heerste een de facto-avondklok. De sfeer was er grimmig. Terug in Nederland vertelden klasgenoten en hun ouders me dat ik in het land van duizend-eneen-nacht was geweest, de plek van de sprookjes, en dat schokte me want het beeld dat ik had, eenmaal uit de warme omhelzing van mijn grootouders, was er een van grijskleuren, onzekerheid en diepe armoede. Het Oosten stond vóór alles voor de beklemming van iets wat maar niet wilde gebeuren. Een land in de knop gebroken. In Nederland druppelde iets van deze cultuur door. In moskeeën in de grote steden van Nederland waren lijfstraffen heel gewoon want de Marokkaanse rite werd er voortgezet. Tot op de

dag van vandaag vragen Marokkaanse ouders aan docenten in Marokko om hun kind een goede tik te geven. Een vriend van mij vergoelijkte de gebruiken door te zeggen: 'Dat vinden kinderen juist spannend, dat ze een tikje kunnen krijgen.'

Identiteit verhuist makkelijker in de gedaante van religie. Met de instroom van migranten uit de Maghreb en met de komst van satellietshotels die Al Jazeera in de huiskamers brachten, kwam een oude religie terug in Europa. Na vijftienhonderd jaar afwezig te zijn geweest in Spanje, werd in Granada een moskee geopend. Extremistische moslims bleken in de grote Europese steden in staat horror aan te richten. De religieuze spanning bezorgde niet alleen de Europese leiders hoofdbrekens maar liet ook de oma's om de hoek, de sigarenboeren en opvoeders niet koud. Onbehaagen, een woord dat op een gegeven moment alleen in romans gevonden leek te worden, won aan maatschappelijke betekenis. Na 9/11, de moord op Pim Fortuyn en Theo van Gogh leek Nederland zijn kompas kwijt te zijn. Een cavalcade van haat, populisme, scherpstijperij en onbegrip dreef als een dikke vette soep over de Nederlandse televisies. De grote steden werden tot probleemgebieden gebombardeerd, er waren achterstandswijken die de status van Afrikaanse getto's kregen. Alles wat mis kon gaan, ging mis. Het werd me te benauwd.

Vanaf 2005 begon ik het Midden-Oosten te bezoeken, trad ik op in Casablanca en Rabat, en ik zag hoe die twee werelden, Oost en West, met elkaar omgingen als twee geliefden die tegen hun wil aan elkaar zijn uitgehuwelijkt en nog altijd niet durven toe te geven nooit echt met elkaar gepraat te hebben. De conversatie kon niet anders dan ongemakkelijk zijn. Het begrip vrijheid werd keer op keer anders uitgelegd. Wat voor de een vrijheid was zijn geloof te kunnen belijden, betekende voor de ander de vrijheid om alle aanspraken op metafysische inzichten op te geven. Waar voor de een de zoektocht naar menselijke waardigheid vooral betrekking had op het vinden van een baan, betekende het voor de ander het bombarderen van een land. Het probleem leek niet te zijn dat het gesprek hier en daar stokte, maar dat het gesprek gewoon werd voortgezet, ook wanneer de geliefden snipverkouden waren of ziek. Met een druipneus gaan ruziën is besmettelijk. Oost en West

beniezen elkaar met virussen in een bij vlagen destructief proces.

Wij zijn ziek. De jongeren van het Tahrirplein die riepen om vrijheid, een westers concept bij uitstek, waren ziek van de drang tot expressie, tot gekend willen worden. Er is een bepaald virus dat onder de meest ongelukkige omstandigheden weet over te springen. Noem het vrijheidsdrang, noem het honger naar brood op de plank, noem het haat tegen de tegenwoordige tijd waarin je opgesloten zit. Het sterkst voelt de zieke de drang om niet ziek te zijn; dat dit niet mogelijk is, maakt hem nog zeker.

Het virus van 1789, 1968 en 1989 (deze jaartallen hoeven niet toegelicht te worden) sluimert en steekt de Middellandse Zee over, waar het gemene zaak maakt met de massa's, de intellectuelen, de jonge middenklasse die zich de kaas niet van het brood laat eten, en zij reflecteren hun gedachten en dromen naar ons via Facebook en Twitter. Zij zijn, hoe gek het ook klinkt bij zo'n springlevende beweging, de erfenis van Europa. En tegelijkertijd tonen zij aan hoe verpletterend snel we vergeten zijn wat die waarden vrijheid, gelijkheid en broederschap te betekenen hebben. Het monster van de dictatuur knaagt aan hun been, het monster van de neoliberale zelfgenoegzaamheid bijt in het onze. In Europa worden oude ideeën over persoonlijke vrijheid, de algemene wil en strijd geïnfecteerd met traditionele en levendige islamitische en Arabische ideeën over hoe de samenleving eruit zou kunnen zien. Het past ons niet om in dat proces te kijken door een gekleurde, Europese bril, waardoor we alleen zien wat we willen zien en bij voorbaat afkeuren wat we niet willen zien. Dit heet ook wel de oriëntalistische blik, die visie op de Arabische wereld die op basis van slecht begrepen antropologische ideeën over de Arabische en niet-Arabische volkeren tot de conclusie is gekomen dat die regio niet in staat is tot de progressie die voor andere volkeren wel is weggelegd. Steeds weer wordt dat stokpaardje van stal gehaald om het eigen westerse ingrijpen in de regio te rechtvaardigen en zo het eigen belang veilig te stellen. Olie is geen mensenrecht. Despoten hebben niet het eeuwige leven. Oost is West.

Wij kijken door honderdduizend gaatjes en kiertjes naar die wereld, dankzij de technologie die tot onze beschikking staat. Zij die daar in opstand komen, strijden voor een menswaardig bestaan.

Hun kreet is: we hebben jullie nodig. Wij zijn Oost, wij zijn West. Vieren wij de overwinning met ze mee, dan wordt het geestelijk overwinningsbrood gedeeld en dat maakt ons dus tot medeplichtigen. Zij weten dit.

Die jongeren, zo zag ik de afgelopen vijf jaar, hebben aan niets anders gewerkt, door hun artistieke werk waar in dit boek verslag van wordt gedaan, door hun hartenkreten en door hun aanwezigheid in het publieke debat, dan vaste voet aan de grond te krijgen in zowel Oost als West.

De donkere man die ik bij de tramhalte ontmoette, had gelijk. Het Oosten heeft ons veel gegeven, ziekte en dood, leven en strijd. Het grote Europese project van onze eeuw zal de poging van deze kant van de Middellandse Zee zijn om opnieuw contact te maken met de overkant van Mare Nostrum, die andere kust die loopt van Tanger tot Alexandrië, van Beiroet tot Aleppo. Wat voor de Romeinen vanzelfsprekend was, wordt het voor ons op een dag ook. Oost is West. Of we zijn samen gezond óf samen ziek.

Turkije

1 In Pamukbul

[Istanbul, 2007]

Toen ik had besloten om uit Istanbul te vertrekken ging ik op zoek naar een stoomvaartmaatschappij die een lijn onderhield tussen Istanbul en Athene of, liever nog, tussen Istanbul en Venetië. Ik liep allerlei kantoren af, maar zoals altijd gebeurt in het oosten: hoe dichter je het doel nadert, des te moeilijker lijkt het om het ooit te bereiken.

Joseph Brodsky, 'Vlucht uit Byzantium', *Tussen iemand en niemand* (1998)

Bij aankomst op de kamer van het Pera-hotel in Istanbul gooi ik mijn koffer op het bed, poets mijn tanden en ga de straat op. Een beduimelde Lonely Planet van de stad, tien jaar oud, is mijn begeleider. Over de moskeeën kan het me alles vertellen, maar de vernieuwingsdrang die de stad de afgelopen jaren heeft doorgemaakt en vorm heeft gekregen in nieuwe restaurants, boekhandels, lingeriewinkels, galeries en musea, heeft het niet voorzien. Ergens in de buurt van de Istiklal Cadessistraat moet de Pandora-boekhandel zijn – de reden van mijn reis. Ik zal de reisgids verder alleen nog gebruiken als plattegrond. Voor al het andere is er het internet en het instinct van de flaneur. Google en de kunst van Walter Benjamin – de flaneur bij uitstek – moeten deze enorme stad in kaart brengen. Wat Google en de flaneur gemeen hebben, is een ongebreidelde nieuwsgierigheid die ontdekt, ordent en samenvat. De flaneur adoreert en vereert de chaos van de grote stad waar hij zich voor open stelt, die hij op zich af laat komen, waarin hij wil verdwalen.

Ik ben op de Istiklal Cadessi aangekomen. Deze lange winkelstraat, waar in de zijstraten cafés en restaurants hun deuren openen, loopt vanaf het chaotische Taksimplein naar de korte Galata-

brug, die de overzijde, het historische gedeelte van Istanbul, met deze kant verbindt. De straat begint bij het plein hoog en eindigt laag, waardoor de mensen kleine kopjes lijken die naar beneden rollen. Ik loop de straat twee, drie keer af om een eerste indruk te krijgen. Links en rechts staan er kerken, consulaten, oude hotels, Europese koffiehuisen en musea die mooie oriëntaalse schetsen van de stad tentoonstellen, in de vorige eeuw gemaakt door haar vlijtige Europese bezoekers. In deze mondaine wijk hadden de Europese gezanten bij de sultan hun domicilie, hier gingen ze ter kerke, hier konden ze Europees doen en laten, en Istanbul verleende hun de façade daartoe. In cafés paffen jonge Turken als volleerde kettingrokers hun sigaretten en dromen weg.

De flaneur is nieuwsgierig naar de metropool en de metropool op haar beurt is geobsedeerd door zichzelf. Waar nieuwsgierigheid en obsessie elkaar raken, begint een middenweg naar hoger honing. Istanbul lijkt zo'n middenweg te zijn.

Een metropool is pas een metropool als het voortdurend verlangt becommentarieerd te worden door de buitenstaander. In de boekhandels op de Istiklal Cadessi liggen talloze fotoboeken over de stad zelf en de romans van de Nobelprijswinnaar Orhan Pamuk en de schrijfster Elif Shafak zij aan zij – de twee contemporaine schrijvers van deze stad. Ik neem me voor Turks te gaan leren. Daaromheen liggen boeken van andere mij onbekende Turkse schrijvers en veel muziek-cd's. Dit zijn boekhandels die de deuren wijd open hebben gegooid naar het publiek en om dat duidelijk te maken staan de muziekbussen als Sirenes die het hooglied van de intellectuele commercie luid en duidelijk moeten verkondigen op de hoogste volumestand te blèren. Het enige wat er ontbreekt is de rust om wat in een boek te lezen, maar dat is voor de moderne consument van later zorg. De harde muziek, de neonverlichting en het overstelpende aanbod van middelmatige literatuur moeten hem in de juiste stemming brengen waarin hij zijn impulsieve aankopen kan doen.

Ook de poëzie van Nazim Hikmet ligt er, de dichter die me met zijn monumentale werk *Mensenlandschappen* voor het eerst in aanraking bracht met literatuur uit Turkije. Ik blader door zijn werk

om in aanraking te komen met het Turks van de grootste dichter die Turkije heeft gekend.

Ik vraag een voorbijganger die eruitziet alsof hij elke dag wel een gedicht of vijf van Hikmet tot zich neemt, of hij weet waar de Pandora-boekhandel is. *Pandora kitabevi!* Hij lacht. Natuurlijk weet hij dat en legt uit hoe ik er moet komen. Al te ver moet het niet zijn, want hij is snel klaar met vertellen. Helaas heeft hij dat alles in het zachte, vloeiende Turks van Istanbul verteld en ik weet het verschil tussen links en rechts nog niet. Voor hetzelfde geld heeft hij een gedicht van Hikmet gedeclameerd. Dan is hij ook verdwenen in de menigte.

Omdat het avond begint te worden, het gedrang toeneemt en mijn benen nog steeds niet vermoeid zijn, besluit ik door te lopen tot het einde van de straat tot aan de Bosporus voor een hap frisse lucht. Misschien ontdek ik onderweg nog een andere boekhandel waarmee ik mijn bestemming, Pandora, kan vergelijken. Ik loop binnen in zo'n boekhandel. Ook hier veel vertalingen, veel foto-boeken – dezelfde die ik daarvoor even zag – en veel vertaalde fictie en non-fictie. Deze boekhandel zou een goed alternatief kunnen zijn, maar eerst moet Pandora worden gevonden.

Aan het einde van de straat verwelkomt de Bosporus me. Op de Galatabrug vangen de daar samengekomen vissers hun vis in volstrekte ernst. De lach is grimmig, kan ook niet anders op dit uur waarop iedereen zich naar huis spoedt, de laatste inkopen doet. Wie nu hardop lacht, is een paar uur te laat. Snel doorlopen naar de overkant, want daar is het toneel van meer bedrijvigheid.

In de Egyptische bazaar schaf ik wat Turks fruit en walnoten aan en loop terug terwijl ik ervan eet. Mijn vingers zijn kleverig geworden van de Turkse snoep. Ik ontwaar op de brug een vrouw die met dezelfde stalen concentratie de nabije toekomst die haar misschien een dikke vis brengen zal, afwacht. Tijd om een eerste statement te brouwen over deze stad!

De kleur van de stad is voor mij grijs. In deze kleur reflecteert ze al haar ambiguïteiten, contradicties en verlangens. Geenszins een zwartgallige kleur. De moskeeën en hun minaretten, badhuizen, de rivier, ook de brug die haar overspant – ze hebben misschien wel de enige echte kleur van de melancholie aangenomen. Grijs. Ook

de gezichten van de mensen lijken die tint mee te dragen, ook als ze midden op straat met elkaar beginnen te spelen. De Turkse taal met zijn wonderlijke verbindingen heeft ook iets grijs, soms onderbroken door de hikjes van de puntjes op de letters. In mijn rugzak zit een grammatica van het Turks. Overal waar ik ga, neem ik een grammatica van het desbetreffende land mee. De foto van het omslag toont een grijze moskee die langzaam rood wordt gekleurd in de ondergaande zon. Wie de twee contrasterende kleuren zwart en wit met elkaar vermengt, krijgt grijs. Niet moeilijk om in dat wit en zwart alle andere verschillende contrasten te zien: Oost en West, modern en traditioneel, taboe en vrijheid, islamitisch en seculier, nationalisme en anarchie. Het Turkse woord voor 'grijs' is *gri* – inderdaad, een leenwoord.

Voor het slapengaan en als ik in een café zit, blader ik door het vocabulaire achter in de grammatica. Een stad bezoeken is haar taal leren. Elke dag voeg ik er een paar woorden aan toe, zodat ik onderschriftjes en voorwerpen kan benoemen. Met mijn hoofd vol umlauts ga ik naar bed. De toekomst van de wereld zal er grijs uitzien. In die kleur zullen we ons geluk herkennen.

Dit is Istanbul in de morgen: er is zon, maar wel een dikke trui aantrekken s.v.p. De hoofdstraten zijn nog leeg, op het Taksimplein bidden gele taxi's hun gebed door rond het plein te gaan, als een rozenkrans waarvan steeds een kraaltje valt. Het is een uitstekende plek om een reis te beginnen. Ik loop de andere kant op. Rond Tünel stikt het van de straatjes die kroonluchters en andere vormen van licht verkopen. Nog een paar straten naar beneden en je bevindt je in een paradijs voor industriële apparaten en voorwerpen. Hebt u nog een bout nodig met een omtrek van een halve meter? Ik loop straten en trappen op en af, zonder een doel of richting en kijk uit naar de straten vol met vuil, waar de honden uit eten, zoals beschreven door de Russische dichter Joseph Brodsky in zijn reisverslag 'Vlucht uit Byzantium'. Een verslag waarin Istanbul er niet al te best af komt, en om zijn teleurstelling te verbergen vlucht de dichter dan maar in uiteenzettingen over de versmaten in het Griekse rijk.

Ik op mijn beurt vlucht weg in de zoektocht naar een straat-

hond. Een beetje vuil is er wel, maar geen hond te zien. Diezelfde grijze honden die Orhan Pamuk beschrijft in Istanbul. Waar zijn ze gebleven? Ze horen te huilen en te dansen in de straten. Symbool van desolaatheid. Helaas, de vooruitgang heeft de straten schoongeveegd van deze vuile viervoeters die trouw zijn aan hun onderworpenheid.

Later op de ochtend kom ik weer bij mijn vertrekpunt uit, het Taksimplein, waar een grote colonne ME is samengestroomd om een demonstratie te begeleiden of er een te voorkomen; het verschil zal later wel aan het licht komen. De ordetroepen zijn gekleed in een hypermoderne zwarte hardplastic verpakking, die ze iets futuristisch geeft. Je verwacht dat ze elk moment op een knop zullen drukken om boven de menigte te vliegen, als de boosdoeners in een grimmige Chagall. De ME kan zo plaatsnemen als kunstwerk in het museum voor moderne kunst, dat aan de Bosporus gelegen is.

Dit is mijn derde bezoek aan Istanbul. Mijn eerste herinneringen aan deze stad worden gevormd door haar vrouwelijke vormen, die ik terugzie in de vorm van de ronde minaretten en de omringende heuvels. Een zware, mollige vrouw dan wel, een boterzachte buikdanseres in ruste. De rivier en de zee doen de rest. Zo in contrast met de vierkante minaretten in Marokko, die aan de Ottomaanse invloed zijn ontsnapt, en aan de droogte van Afrika. Een paar keer nam ik het veer om de overkant te bereiken, Azië, zodat ik weer kon terugkomen, als een Pers die de oversteek naar Europa waagt om de Grieken een lesje te leren. Ik at toen elke dag kebab, die ik kocht op straat, en zocht een Griek om een vete mee uit te vechten. Het scheelde een haar of ik had hem gevonden, om hem te vragen een tatoeage op mijn arm te maken.

Istanbul, stad van etniciteiten, een vluchtheuvel ook. Na de expulsie van de Moren uit Andalusië is een groot deel van de Joodse bewoners daar naar het Ottomaanse rijk gevlucht. De sultan stuurde boten om hen op te halen. In Istanbul aangekomen boden ze de sultan hun diensten aan. Ze zijn gebleven. In sommige van de gezichten die door de Istiklal Cadessi stromen, meen ik hun achterkleinkin-

deren te ontwaren. In mijn verbeelding, die groot is en waarvoor geen fantasie te dol is, kwamen mijn voorouders ook uit Andalusie, en al waren ze dan minder rijk dan hun Joodse landgenoten, ik meen toch dat ze een kans hebben gemist door niet hiernaartoe te komen. Deze fantasie spiegelt goed in het water van Marmara.

Het lijkt alsof de wind in Istanbul altijd regen te over heeft. De mensen hier lijken ook gedisciplineerder, rustiger dan in mijn vaderland. Dit vergeleken natuurlijk met de chaos en wildheid in Marokko. Wind maakt rustig, of het moeten de gebiedende ogen van Atatürk zijn die je vanuit hoeken en gaten te denken geven. De man die het Ottomaanse Rijk aan zijn haren uit het moeras trok, vlak voordat het, in de officiële geschiedschrijving, voorgoed ten onder zou gaan. Turkije kwam ervoor in de plaats. Met die ogen kijk je wel uit voordat je praatjes hebt. Wanneer de Turken dromen is het Atatürk die het licht uitdoet, of aan – het is maar hoe je het bekijkt.

Eerst moet ik wat eten en daarna zet ik een stap in de richting van de Pandora-boekhandel. Een gezonde ziel in een bevredigd lichaam. De website van Pandora biedt wel alle gegevens die ik nodig heb, maar ze zijn allemaal in de Turkse taal opgesteld. Iets eruit distilleren met mijn Turkse grammatica is toch moeilijker dan ik dacht, ook omdat de man die naast me zit in het internetcafé me afleidt met zijn gerommel met pornoplaatjes. Een Engelse website over boekhandels in Istanbul geeft me uitsluitsel: een zijstraat van de Istiklal Cordessi, ergens tussen nummer 110 en 120, of is het 102 en 101? Ik heb je! Het is niet ver weg van mijn hotel. Een zijstraat en ik sta voor de winkel.

Maar ze is dicht. Het wordt tijd voor weer wat toeristische omzwervingen en ik trek daarom naar de overkant, weer de Galata-brug over.

De aardappel met gehakt die ik eet, smaakt naar bedorven lever. Ik had er sowieso niet moeten gaan zitten, in dit eettentje dat op twee Poolse dames na leeg is. In het oude centrum sloft het leven aan het oog voorbij, zelfs de tram lijkt zich in te houden, nooit helemaal op toeren te komen; dat zou maar ongepast zijn. Ik reken

af en ga de kroonjuwelen van deze stad bekijken.

De Aya Sofia en de recht tegenover haar in competitieve splendeur gelegen Sultan Ahmet-moskee becommentariëren elkaar al meer dan duizend jaar lang. Constantinopel versus Istanbul. Christendom versus islam. Tien lira toegang tegenover een vrijwillige donatie (de schoenenlucht neem je op de koop toe). Schoenen aan tegenover schoenen uit. Turkije klopt op de deur van Europa. Het vraagt vriendelijk doch aanhoudend of het binnengelaten gaat worden. Is zelfs bereid zijn schoenen uit te trekken. De deur is op een kier gezet. De procedure is in gang gezet. Het is een piepkleine poster, opgehangen in het souvenirwinkeltje van de Aya Sofia, die de verafgelegen grenzen aangeeft van het voormalige Ottomaanse Rijk, vanaf de Balkan tot aan Algiers, dat de enormiteit van dit rijk het best tot uitdrukking brengt. Dat voormalige rijk dingt nu naar een ticket voor deelname aan een gemeenschappelijke markt.

Een Engelstalig Turks krantenartikel schrijft dat een voetballer van Fenerbahçe bekend is onder miljoenen mensen in de hele wereld en hoewel de persoon me niets zegt, begin ik me af te vragen wat ik heb gemist. Het is Turks, dus universeel.

In het Topkapi-paleis ligt een diamant van 84 karaat tentoongesteld. De samengedromde Japanners slaken kreetjes van bewondering. De glans blinkt ze bijkans weg. De diamant was door een zwerver bij het groot vuil gevonden, daarna verkocht voor een habbekrats en terechtgekomen bij een juwelier die moet zijn flauwgevallen van wat hij in handen kreeg. Maar iets wat zo'n duistere herkomst heeft, wordt al snel tot twistappel. Er ontstond een dispuut over de authenticiteit ervan. De sultan moest eraan te pas komen. Hij hakte de gordiaanse knoop door en nam de diamant over (de juiste beslissing, dunkt me), zodat deze nu in een van de kamers iedereen het hoofd op hol kan brengen. Zo veel schoonheid werkt als smaakmaker.

Dan maar naar de stalletjes voor boeken en manuscripten aan de zijkant van de bazaar. Uit oude boeken gerukte platen met dansende derwisjen en zeevaarders gaan voor 50 lira van de hand. Later vertelt een aardige verkoper van deze prullaria me dat het

gaat om hedendaagse tekeningen die zijn gemaakt op oude pagina's om ze iets van echtheid te geven. Er zijn ook koranpagina's met kleine en grote kalligrafie. Die zijn wel origineel. Met het woord van God haal je geen fratsen uit. Allemaal typografisch lekers, hoog opgestapeld. 'U bent op zoek naar iets speciaals,' zegt de jongen.

Volgens mijn gids behoren alle verkopers hier tot de alevieten. Wat ik zoek, vind ik niet. In een andere boekhandel, in de Tünelwijk, waar de bohémiens hun schoenen niet poetsen, bekijk ik een boekhandel met grote platenboeken over Ottomaanse portretten, koranische kalligrafie en de kaarten van Istanbul.

In het café bij een kop koffie mijmer ik over de connectie van het schrijven en de profeten. Zij oreerden, voorzagen en waarschuwend. Door hun toehoorders werden ze bespot of na een aantal godsbewijzen ruimhartig gevolgd, met alle gevolgen van dien. De schrijver draagt nog altijd een kiem van dat profetendom in zich. Hij wil verklaren wat nog niet was, aanvoelen wat komen gaat, beschrijven wat onbeschrijfelijk is. Dit denken in Istanbul voelt alsof het zeer op zijn plaats is. Ik reken af en loop terug naar het hotel. In mijn slaap canteert een muezzin de gedichten van Hölderlin.

Turkse muziek ligt in stapels op me te wachten in de muziekwinkel. Instrumenten die opgehangen zijn, verluchtigen het geheel. De *saz*, een snaarinstrument met een lange hals en bolle buik, een *cefte* oftewel een klarinet, de *kamanje* oftewel viool en de *kanoen*, een platte klankkast met tokkelsnaren – genoeg instrumenten om de onuitputtelijke schat van de Ottomaanse erfenis mee uit te pakken. Maar mijn oren moeten wachten. Eerst lezen. *Istanbul* van Orhan Pamuk. Meer dan een boek over Istanbul is het een boek over het kind Pamuk dat opgroeit in Istanbul en dat zich er later als man rekenschap van geeft wat die stad voor hem heeft betekend. Portret van een stad als jonge man bezien door de ogen van de schrijver die er als kind opgroeide. In Pamuks werk is het de stad die de plot aanreikt voor het verhaal, dat was zo in zijn eerste boeken als *Het zwarte boek* en later ook in *Ik heet Karmozijn* en *Het Museum van de onschuld*. Zijn werk is doordrenkt van een jongensachtige weemoed naar de pleziertjes, afleiding en betovering van